

Waarheden over lezen

Met dank aan Aidan Chambers

Op de 'Dag van de Literatuureducatie' in Mechelen was auteur Aidan Chambers te gast. Met ervaring als auteur van informatieve en kinder- en jeugdboeken, leraar Engels en scenarioschrijver, bracht Chambers tijdens de lezing 'Old and new truths about reading' verhelderende feiten.

Weggezonken in een van de vele aulazeteltjes luisterde ik naar Chambers' charmante Engelse woorden, om nu en dan wat in mijn notitieschrift te kladden. In deze editie van Blanco Regel hoop ik de essentie weer te geven van Chambers' wijsheden rondom lezen.

Volgens de statistieken worden in Engeland per week 1.5 miljard berichtjes verzonden met de gsm, wat meer is dan de hoeveelheid brieven die ooit in een week werden verstuurd. Nu dit feit u bekend is, steunt u het gerucht dat er sinds de jaren 1950 steeds minder gelezen wordt? Er ontstaan discussies over de inhoud en lengte van de berichten, tegenover die van boeken en brieven. Er worden meningen gevormd omtrent het lezen van berichten tegenover de uitleen in de bibliotheken, en welke bijdrage beide leveren aan de mentale groei van de jeugd. Maar het staat vast dat er gelezen wordt, nu misschien wel meer dan ooit, en laat de inhoud en vorm dan zorgen apart wezen.

Lezen als mechanisch proces, waarbij de blik over de letters glijdt en de klanken een ritme in het hoofd vormen, is anders dan geconcentreerd lezen waarbij letters, woorden, zinnen en tenslotte hele teksten ingenomen, verwerkt en begrepen worden, om te resulteren in eigen gedachtevorming. Het belang van lezen ligt bij het geconcentreerd lezen. Tijdens zo'n leesmoment zijn meer functies van de hersenen tegelijk actief dan bij welke andere bezigheid. Om de reden daarvan te kunnen begrijpen, haalt Chambers een citaat aan van Professor Gregory: 'Stel je voor dat het menselijke brein een computer is met vele knoppen om de intelligentie te activeren. Wat zijn deze knoppen, hoe drukken we ze in en moeten we ze steeds opnieuw indrukken?'

Telkens we een activiteit willen uitoefenen, moeten we leren hoe we dat doen. Terwijl we leren, drukken we knoppen in, maar we schakelen ze nooit uit. De computer, het menselijke brein, wordt hierdoor krachtiger. Gezien lezen het brein in contact brengt met een verscheidenheid aan kennis, worden er vele knoppen gelijktijdig ingedrukt.

Dit is het principe van een leerproces, dat we bij alles moeten toepassen. Ook bij het lezen. Het is een proces tussen leraar en leerling dat begint met laten zien hoe het moet (voorlezen), verder gaat met helpen, en eindigt met het zelfstandig uitoefenen van de activiteit (zelf stillezen). Lezen heeft, gezien de activiteit van de hersenen, een grote invloed op de groei van de intelligentie. In dat opzicht is het belang van kinder- en jeugdliteratuur niet te onderschatten. Het is immers in onze prille kinderjaren dat ons brein de meeste kennis absorbeert en verwerkt, en het is gedurende dat stadium dat de hersenen zoveel mogelijk geprikkeld (moeten) worden om de intelligentie uit te breiden.

Als je de wereldgeschiedenis nagaat, hebben geletterde volkeren bijna altijd getracht de ongeletterden uit te moorden. Neem de beroemde voorbeelden van de Amerikanen en de Indianen, of de Engelsen en de Aboriginals. De moorden zijn te wijten aan land- of cultuurverovering, maar ook de intellectuele capaciteiten van de geletterden spelen een rol, zij stonden een beetje voor dankzij hun ontwikkelde denkvermogen, waardoor zij beter in staat waren oorlogsstrategieën en wapens te ontwerpen.

Het begrip ‘ongeletterd’ kunnen we echter weerleggen met het voorbeeld van de Aboriginalcultuur die tot zestigduizend jaar terug te herleiden is. Hun muurschilderingen duiden op visueel schrift, doch niet het letterschrift zoals wij het kennen. Toch worden zij als ongeletterd bestempeld. Om dat te kunnen begrijpen is het raadzaam om stil te staan bij het feit dat de mens er vijfduizend jaar over deed om visueel schrift om te zetten tot letterschrift. Is dat geen oogwenk tegenover de zestigduizend jaren van aboriginalcultuur en de duizenden jaren die daaraan voorafgingen waarin de mens het zonder of met visueel schrift stelde? Onze hedendaagse beschaving evolueerde onder meer samen met de ontwikkeling van het schrift. Als we beide naast elkaar plaatsen, zien we dat de lees- en schrijfontwikkeling bijdragen tot het groeien van de intelligentie en de beschaving. Denk maar aan de muurschilderingen van de oermens, de Egyptische hiërogliefen, het Chinese symbolenschrift, het westerse alfabet, leien, perkament, papierrollen en later de boeken. De mens komt bij elke stap in de evolutie van het schrift meer in aanraking met tekst. Meer mensen krijgen tekst in handbereik, er wordt meer gelezen, meer kennis overgedragen, en meer ontwikkeld. Zo komen we weer bij de stelling dat de hersenactiviteit tijdens het lezen bepalend is voor de intelligentieontwikkeling.

Feiten over lezen

Om te kunnen lezen, hebben we schrift nodig.

Om te kunnen lezen, hebben we toegang nodig tot tekst.

Een publieke bibliotheek is hier essentieel. Uit de geschiedenis leren we dat de geletterden vaak proberen te voorkomen dat andere geletterden toegang krijgen tot dezelfde intellectuele teksten. Dit meestal als bevolkingscontrole en –onderdrukking. Kijk bijvoorbeeld naar de middeleeuwse kerk, die zijn gelovigen liever ongeletterd hield om hun macht te kunnen uitoefenen op het volk. Indien het volk in staat zou zijn geweest om zelf de bijbel, of informatieve teksten te lezen, zouden zij zelf interpreteren en opinies vormen die konden indruisen tegen de Christelijke normen. Op die manier zouden het geloof en de positie van de kerk in het gedrang komen. Denk aan de 16^e-eeuwse encyclopedie van Plantin-Moretus die uit de handel werd genomen zodra de leesinteresse van het volk toenam. Kijken we ook naar de onderdrukking van vrouwen doorheen de eeuwen. Vrouwen hoefden niet te leren lezen of schrijven, daar zij vooral instonden als keuken- en bedgereedschap. Ontwikkelde vrouwen betekenden een bedreiging voor de macht van de man en ze werden liever onderdrukt. Toegang tot tekst biedt gelegenheid tot lezen en daarbij ook tot ontwikkelingskansen. Voor kinderen is het belangrijk dat zij op elk moment een boek naar hun keuze ter beschikking hebben. Het juiste boek voor het juiste kind op het juiste moment, is een bijzonder voorval, maar van grote waarde daar het de motivatie kan betekenen om meer en vaker te lezen. Wordt het kind de toegang tot literatuur ontzegd, bestaat de kans dat het kind zich van de literatuur afkeert en zo onbewust ontwikkelingskansen links laat liggen.

Aidan Chambers vertelde hier een anekdote uit eigen kindertijd tijdens de jaren 1940, waarbij hij les volgde op een jongensschool in Engeland. Hij was negen jaar en kon amper lezen. In het klaslokaal stond een vergrendelde deur, die eenmaal per week door de meester werd geopend. Achter de deur verscholen zich enkele schappen met boeken. Stuk voor stuk boeken met een versleten, groene kaft met haast onleesbare letters erop. De kinderen kregen samen exact één minuut de tijd om een boek te kiezen uit deze klasbibliotheek. Wie na één minuut geen boek had gekozen, kreeg slagen van de stok. Daar Chambers niet in staat was de titels te lezen, greep hij telkens het eerste het beste boek van de plank, dat hij mee naar huis nam om zagezegd te lezen. Zodra hij thuiskwam stond zijn moeder panisch bij de deur: ‘Heb je het

boek? Heb je het boek? Geef het boek, Aidan, geef het hier!’ Ze legde het boek bovenop een hoge kast, naast een slof sigaretten, waar de jongen niet bij kon (hoe wist hij van de sigaretten?). Het boek bleef er hele dagen liggen totdat het tijd was om weer mee naar school te nemen. De angstige moeder stak Aidan het boek toe, ‘Laat het niet vallen, Aidan, laat het alsjeblieft niet vallen,’ en weg was Aidan met het ongelezen boek. Terug op school werden de boeken één voor één afgegeven aan een monitor die de boeken maniakaal doorzocht op beschadigingen. Als hij aan de meester doorgaf dat hij een vlekje had gespot, kreeg de jongen in kwestie klappen van de stok. De boeken werden weer op de planken gezet en er werd met geen woord meer over gerept totdat het tijd was om het volgende boek mee te nemen naar de hoge kast.

U ziet dat dit geen leesbevorderende manier van werken was. De kinderen hadden nauwelijks de uitgebreide collectie en motivatie om literatuur te ontdekken, waardoor lezen eerder afschrikte en als negatief werd ervaren. Wat we nodig hebben is een inspirerende bibliotheek met een uitgebreid aanbod, waarin ieder kind een boek kan vinden dat bij hem of haar past, en wat hem of haar aanzet tot meer. Om een geschikte klasbibliotheek samen te stellen, kan het helpen om te controleren of de collectie evenwichtig is opgebouwd met prentenboeken, geïllustreerde verhalen, sprookjes, eerste leesboekjes, romans, poëzie, korte verhalen, informatieve boeken en audiovisuele middelen, naargelang de leeftijd. Om kinderen te stimuleren en te leren met onderscheidingsvermogen te lezen, kan het zinvol zijn lezingen op school te geven, en schrijvers en illustratoren te introduceren. Het contact met deze ‘boekenmakers’ kan een intrigerend effect hebben op kinderen. Daarnaast leren ze het werk van verschillende auteurs onderscheiden en zelfs herkennen. Het deelt het boekenaanbod in bepaalde categorieën wat het voor hen gemakkelijker maakt om het juiste boek te vinden. Bedenk ook dat de plaats van de klas- of schoolbibliotheek in vele gevallen doorslaggevend is voor de uitleen. Bibliotheken die amper bereikbaar zijn (achter een gesloten deur, in een lokaal waar steeds lesgegeven wordt, een achterliggend lokaal...) zullen weinig kinderen mogen verwelkomen. Plaats je de boeken echter op een centrale, publieke plaats (in de gang, in een vrij te betreden lokaal...) maak je meer kans op succes.

Lezers worden gemaakt door lezers.

Niet-lezers worden gemaakt door niet-lezers.

Lezers die lezers maken, zijn lezers die het aanbod kennen.

We hebben gespecialiseerde, professionele kinderbibliothecarissen en leerkrachten nodig. Twintig procent van de kinderen komt uit een gezin waarin een aanbod van literatuur aanwezig is, tachtig procent van de kinderen moet het meekrijgen uit school. Hier speelt de klasbibliotheek een cruciale rol. Als leerkracht sta je in voor de ontwikkeling en opvoeding van kinderen. Een onbeperkte klasbibliotheek is onmogelijk, doch een gevarieerd aanbod is onmisbaar. Vaak nemen leerkrachten en ouders de verkeerde beslissing om vanuit eigen leefwereld te bepalen welke boeken voor kinderen geschikt zijn en welke niet, wat hen zal aanspreken en wat niet. Ze vergeten daarbij dat de belevingswereld van kinderen ongelijk is aan die van hen, en dat de kinderen individuen zijn die er persoonlijke voorkeuren op nahouden. Vergeten hoe het was om zelf kind te zijn is hier een veel voorkomende fout die nare gevolgen kent.

Chambers werkte zelf jaren als leerkracht Engels, waarbij hij de kinderen trachtte aan te zetten tot lezen. Hij maakte daarbij geen beperkte lijstjes van boeken waaruit de kinderen moesten kiezen, maar liet hen vrij in hun keuze zodat ze meer kans maakten een boek te vinden dat hen bijzonder aansprak. Chambers bood boeken aan en gaf tips, hij liet de kinderen grasduinen in boeken om hen ermee vertrouwd te maken, maar ook om hen een zo breed mogelijk scala aan te bieden.

Een van zijn leerlingen was een jongen die leefde op een boerderij, zonder veel contact met leeftijdgenoten, en zonder veel ambitie. Hij werkte hard op de boerderij, en hield er minder tijd op na om zich in teksten te verdiepen. Chambers bood hem allerlei boeken aan die de jongen telkens afwees. Ze waren te dik, het lettertype was te klein, het interesseerde hem niet, het taalgebruik stond hem niet aan, het was te moeilijk etc. Totdat Chambers hem op een dag met een dik boek zag zeulen. Op elk vrij moment verborg de jongen zijn neus tussen de pagina's, zonder gestoord te worden door zijn nieuwsgierige leraar. Pas als het boek plots niet meer mee kwam naar school, vroeg Chambers hem wat voor boek het was. 'Robinson Crusoe', van Daniel Defoe. De originele achttiende-eeuwse versie. Verbaasd vroeg Chambers hem of hij de stijl, de woorden en de taal begreep, of het niet te moeilijk was, of op sommige momenten niet te langdradig en saai. 'Nee' antwoordde de jongen. De gelijkenis tussen Robinson en de jongen zelf was volgens hem danig groot, dat de jongen nieuwsgierig was naar de levenswijze van Robinson, wat het verhaal voor hem bijzonder interessant en spannend maakte. Daar had je een jongen in zijn tienerjaren die niet graag las, zich niet interesseerde in Engelse literatuur en als één van de minder slimme kinderen werd aanzien, die elk woord van de originele versie van Robinson Crusoe vrijwillig en met plezier had gelezen. Het zaadje was geplant.

Lezen begint als delen.

Verhalen zijn ontstaan uit de gesproken taal, zo begint leren lezen met luidop voorlezen. Het vertellen van verhalen blijft van belang voor alle leeftijden. We doen het dagelijks met roddels, kennisoverdracht en andere vertellingen, omdat we het nodig hebben. Niet alleen het menselijke contact, maar ook het contact met taal, om onze hersenen actief te houden. Een van de wreedste straffen die mensen ondergaan, is de isolatie. Tijdens isolement verliezen mensen hun verstand, zo is gebleken, tenzij de persoon in kwestie de geest scherp houdt. Een gevangene die voor een lange tijd geïsoleerd werd, behield zijn verstand door zichzelf alle romans te vertellen die hij ooit gelezen had, opnieuw en opnieuw. Volgens hem was dat zijn manier om te overleven. Dat contact met taal is een vorm van communicatie die kan leiden tot zelfstandig lezen. Lezen schijnt luidop te zijn ontstaan, en is pas later geëvolueerd tot een stille, eenzame bezigheid. Pas rondom het jaar 340 vinden we de eerste opmerking over stillezen: 'Ik zag hem lezen zonder zijn lippen te bewegen, en ik vroeg hem hoe hij het deed.' Zoals het schrift een ontwikkeling onderging, heeft de geschiedenis van lezen dat ook gedaan. Dezelfde ontwikkelingen vinden we terug bij de mens. Een kind dat leert lezen, begint met het luisteren naar voorgelezen teksten alvorens de tekst zelf tot zich te nemen. Tijdens het leerproces kan je niet lezen wat je niet hebt horen zeggen. De letters moeten klanken vormen en de woorden en zinnen ritmes die een eigen betekenis krijgen. Pas met behulp van die klanken, kan het kind de tekst zelf lezen om de tekens te kunnen associëren met klanken en betekenis. Tijdens dit voorleesproces worden de hersenen voorbereid op een intensere activiteit.

Als we poëzie lezen, doen we dat ook best eerst luidop, om het ritme te vinden dat zal helpen de woorden en de betekenis te begrijpen. Zo doen we dat ook met nieuwe of moeilijke woorden of zinnen. We lezen ze eerst luidop om hen beter te kunnen opnemen. En horen wij als stillezers niet allemaal de leesstem die in ons hoofd het verhaal vertelt?

Hetzelfde principe geldt voor de verbeelding. Chambers' citaat luidt: 'Niets is echt totdat je je het hebt verbeeld'. Je moet je een beeld kunnen vormen van de dingen, voordat je het kunt ervaren. Anders is het niet echt, en bestaat het voor jou niet. Neem het begrip 'elegante formule' uit de wiskunde. Iemand die niets van wiskunde weet, kan zich geen beeld vormen bij een elegante formule (houdt elegant er geen heel andere betekenis op na?), en kan het dus ook niet begrijpen. Hetzelfde met mensen die een schokeffect ervaren. Als iemand je vraagt hoe het zou zijn om vier billen te hebben in plaats van twee, heb je daar niet meteen een

antwoord voor. Je moet het je eerst kunnen voorstellen, voordat je erover kan nadenken. Je moet het proberen te begrijpen, en er pas dan een opinie over vormen. Totdat iemand zulk een opmerking maakte, bestond de voorstelling van die mogelijkheid niet en kon je hem ook niet vatten.

Om een lezer te worden, moet je jezelf terugvinden in een bepaald boek of tekst. Vandaar Chambers' benaming van literatuur: 'De literatuur van de herkenning'.

Meestal wordt dat ene cruciale boek gelezen tijdens de kinderjaren of pubertijd, omdat het kind dan meer openstaat voor persoonsvergelijking, en dikwijls op zoek is naar een gelijke. De herkenning van jezelf in een boekpersonage, maakt dat het boek een diepere dimensie krijgt, een meerwaarde.

Dit is heel persoonlijk. Elk individu identificeert zich met een ander genre, een andere schrijfstijl, een ander personage en een ander boek. Geen leerkracht of ouder kan bepalen waarin de kinderen zichzelf zullen herkennen, dus ook hier is duidelijk dat het aanbieden van een gevarieerde selectie van wezenlijk belang is. In de bibliotheek betekent het ook dat boeken die niet vaak uitgeleend worden, daarom niet van mindere waarde zijn. Ergens loopt er misschien een lezer rond die lezer is geworden dankzij dat boek, of iemand die nog lezer zal worden dankzij dat boek.

Hier is opnieuw belangrijk om het onderscheid te begrijpen tussen mechanisch lezer en geconcentreerd, gepassioneerd lezer. Elke persoon die letters herkent kan zogenaamd lezen, doch niet elke lezer is een lezer in elke zin van het woord. Met een lezer bedoel ik hier een persoon die teksten verwerkt, begrijpt, perspectieven tot zich neemt en laat bezinken, om er de intelligentie mee te voeden.

Lezen betekent tot een lezersgroep behoren. Hierin staat de volwassene centraal, die verantwoordelijk is voor het aanbod literatuur. Naast de volwassene zijn ook de boeken zelf binnen het aanbod van groot belang. Als we terugdenken aan de klasbibliotheek van Chambers met de groene kaften, spreekt het niet aan. Denken we aan een schap vol boeken van verschillende vormgeving, dan weten we dat we sneller een juiste keuze zullen kunnen maken. Voor kinderen is dat net zo. Ook zij reageren eerst op het visuele, en gaan zo hun keuze maken uit het literatuuraanbod. De volwassene biedt toegang, welke resulteert in het lezen. Dit lezen betekent voor het kind niet alleen het verhaal, maar het zelfstandig lezen van een tekst, de tekst begrijpen en eruit leren. Het gevolg hiervan is een respons van het kind, namelijk appreciatie of afwijzing, en de opening van een discussie. Het kind heeft stof tot zich genomen en is in staat er zelfstandig over na te denken en bespreekbaar te maken. Deze bespreking maakt dat het kind opinies leert vormen, gefundeerde kritiek leert leveren en argumenten leert bedenken. Vertel eens waarom je het boek leuk/ saai vindt? Vertel eens waarom je de plaatjes mooi/ stom vindt? Bovendien worden kinderen geïntroduceerd tot de boekenwereld als ze pas letters leren ontcijferen. Praten over gelezen en ongelezen boeken maakt die overstelpende wereld overzichtelijker, en tegelijk wordt het kind voorbereid op boeken of kunnen ze er samen met iemand over napraten, waar ook volwassen vaak de voordelen van ontdekken. De achtjarige Sarah zegt hierover: 'Je weet pas wat je van een boek vindt als je erover hebt gepraat.'

Conclusie

Als conclusie kunnen we stellen dat lezen primair is bij alle andere educatievakken. Zonder lezen, is er amper educatie. Zonder educatie is er amper ontwikkeling. Zonder ontwikkeling is er amper intelligentie.

Bibliografie

Lezing: 'Old and new truths about reading', Aidan Chambers

'De leesomgeving', Aidan Chambers

'Vertel eens', Aidan Chambers

© Ineke Vander Aa